

5. Лернер И.Я. Состав содержания образования и пути его воплощения в учебнике: Проблемы школьного учебника. Москва: Просвещение, 1978. Вып. 6. С.46-64.
6. Никитина М.И. Сурдопедагогика: учебное пособие для педагогических институтов. Москва: Просвещение, 1989. 384 с.
7. Речицкая Е.Г. Сурдопедагогика. Москва: ВЛАДОС, 2004. 655 с.

УДК 159.922

Світлана Шевченко,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри психології
Мелітопольського ДПУ імені Богдана Хмельницького
(м. Мелітополь, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ТА ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті висвітлено питання виникнення та вирішення конфліктів в студентському середовищі. Теоретично досліджено наукові підходи до психологічного дослідження конфлікту та експериментально вивчено особливості прояву конфліктів серед студентів.

Ключові слова: *конфлікт, студентське середовище, конфліктність, схильність до конфліктів, стилі подолання конфліктів.*

Актуальність теми дослідження. Зростання напруженості у сучасному суспільстві обумовлює збільшення різноманітних конфліктів та необхідність їх всебічного вивчення з метою нівелювання негативних наслідків та якнайповнішого використання закладених у них позитивних можливостей для розвитку особистості. Знання чинників, які обумовлюють виникнення конфліктів, дозволяє розробити комплекс методів, спрямованих на їх профілактику та формування навичок успішного вирішення. Така робота дозволяє не лише допомогти особистості студента одержати знання про ефективні способи розв'язання конфліктів, але і надає їй інформацію про основні психологічні особливості, які зумовлюють виникнення конфліктів, про можливості саморегуляції у складних життєвих ситуаціях, здійснює цілеспрямований вплив на особистість з метою гармонізації її психічного та соціального життя [6]. Проблема конфлікту належить до числа проблем, що мають глобальний характер, до того ж її актуальність останнім часом істотно зросла у зв'язку із значним загостренням конфліктів в усьому світі. Згідно з сучасними поглядами конфлікт вважається неминучим явищем і охоплює найрізноманітніші аспекти буття як окремої людини, так і суспільства загалом. Він має різноманітніші вияви і є предметом багатьох наук, серед яких, як вважають фахівці, домінуюче становище посідає психологія. Не зважаючи на **актуальність означеного питання**, необхідно зазначити, що на сьогоднішній день недостатньо досліджено чимало аспектів проблеми конфлікту, починаючи від його сутності і поняттєвої схеми, майже не досліджено психологічні особливості конфліктів студентів, їхні причини і види. Вивчення цих питань становлять не лише теоретичний, а й практичний інтерес, сприяючи попередженню та вирішенню конфліктів у студентському середовищі.

Мета статті - дослідити психологічні особливості виникнення та вирішення конфліктів серед студентів. Для досягнення цієї мети та перевірки гіпотези були поставлені такі завдання: теоретично дослідити теоретичні підходи до психологічного дослідження конфлікту та експериментально вивчити особливості прояву конфліктів в студентському середовищі.

Виклад основного матеріалу. Психологічні дослідження конфліктів на сьогоднішній день займають центральне місце серед досліджень багатьох наук, присвячених даній проблемі. Можна виділити декілька основних напрямків дослідження проблеми конфлікту. Це, передусім, теоретико-методологічні праці, що відображають різні наукові підходи до тлумачення сутності конфлікту, його структурних і динамічних характеристик, а також

основних його функцій (А.Я. Анцупов, АН.В. Гришина; Ф.В. Дмитрієв та ін.; В. Зігерт, Г.В. Ложкін; М.І. Пірен; Е.А. Уткін; З. Фрейд; В.Н. Шаленко та ін.). Значну кількість досліджень присвячено аналізу конфліктів у різноманітних видах діяльності, в тому числі і педагогічній (С.М. Ємельянов; М.М. Лебедева; М.І. Пірен та ін.). Ці роботи стали теоретичним підґрунтям під час нашого дослідження.

Слід зазначити, що систематизація психологічних досліджень конфліктів пов'язана з тими ж труднощами, що і систематизація в рамках міждисциплінарних досліджень – відсутність загальної підстави. Тому ми аналізуватимемо проведені психологічні дослідження, використовуючи різні підстави

В першу чергу хотілося б зупинитися на дослідженнях конфлікту в рамках психологічних парадигм, в основному розроблених в західній психології. До основних можна віднести: - психоаналітичний (З. Фрейд, А. Адлер, До. Хорні, Е. Фромм) ; екзистенціальний (Л. Бінсвангер, Р. Ленг, В. Франкл); - соціометричний (Дж. Моренно); - необіхевіористський (Н. Міллер) напрями.

Дослідженням фрейдистської (психоаналітичної) орієнтації властиве біопсихологічне трактування причин конфліктів. Згідно їй, конфлікти є наслідок невідповідності моральних суспільних умов і обставин, з одного боку, вимогам природних інстинктів – з іншою. Як вважав З. Фрейд, конфлікт виникає тоді, коли сила дії суспільних умов істотно перевищує здібність людини до сублімації. Такі конфлікти можуть виражатися в неврозах, злочинній поведінці і так далі [2]. Проблему внутрішніх конфліктів вивчала також К. Хорні, яка розмежувала поняття нормального та невротичного конфлікту. Нормальний конфлікт зумовлює вибір між різними можливостями, позиціями, переконаннями і т. д., здійснюючи який, людина тим самим вирішує конфлікт. Невротичний конфлікт завжди несвідомий: внутрішні протиріччя поглинають людину, не залишають їй вибору, роблять її безпомічною та призводять до неврозу [10]. Принципово інша позиція, на відміну від песимістичного уявлення про конфліктну сутність людського існування, є в концепції Е. Еріксона. Автор висуває ідею, що "кожна особистісна та соціальна криза є своєрідним викликом, що приводить індивіда до особистісного росту та подолання життєвих перешкод", а знання того, як людина долає життєві труднощі, формує "єдиний ключ до розуміння її життя" [3; 11].

Опозиційними до розуміння конфліктів як внутрішньопсихічного феномену стали ситуаційні підходи, які перенесли акцент у вивченні конфліктів на зовнішні детермінанти їхнього виникнення. Цей напрям представляє насамперед біхевіористська традиція. Центральним предметом уваги стала поведінка людини, яку можна об'єктивно описати. Основний методичний принцип вивчення поведінки передбачав пошук зв'язків між діями ("стимулами") та відповідною поведінковою реакцією людини. Отже, якщо йдеться про конфліктну поведінку, то джерела її виникнення можна знайти передусім з допомогою аналізу ситуації. Тобто конфлікт розглядають як ситуативне явище. Порівняно з психоаналітичною традицією, біхевіоризм запропонував принципово новий погляд на конфлікти. Соціально-психологічні конфлікти в межах концепції фрустраційної детермінації агресії (Дж. Доллард, Н. Міллер) розглядають насамперед як особливу форму агресивної відповіді на ситуацію фрустрації. Відповідно до теорії соціального навчання (А. Бандура, А. Реан), стійка тенденція особистості до конфліктного реагування є наслідком закріплення відповідних моделей у її поведінковому репертуарі [7, с.110].

Засновником когнітивізму вважають К. Левіна, який спробував подолати опозицію «внутрішнє – зовнішнє», надавши «зовнішнім» (об'єктивним у трактуванні біхевіоризму) факторам «внутрішнього», суб'єктивного характеру. Адже, за К. Левіним, опис конфліктної ситуації має бути радше «суб'єктивним», ніж «об'єктивним», тобто ситуацію потрібно описувати з позицій індивіда, поведінку якого досліджують, а не з позиції спостерігача [8, с.11].

Подальший розвиток когнітивного підходу у вивченні конфліктів здійснено в роботах Ф. Хайдера, Т. Ньюкома, У. Клара, Г. Теджфела, які підкреслювали не лише суб'єктивне переживання людини як базового фактора пояснення феноменології конфліктів, а й опис їхнього повного виміру – когнітивного простору як певної системи уявлень індивідів, їхніх знань про самих себе та один одного [1; 12].

Спробу вирішити важливу психологічну проблему співвідношення зовнішнього та внутрішнього, діяльності та свідомості зроблено також у радянській психології (Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн, А. Н. Леонтьєв). Радянські психологи теж розглядали суб'єктивне оцінювання людиною певної ситуації, її суб'єктивне переживання як необхідний компонент наявності конфлікту. Чимало уваги проблемі суб'єктивного переживання в системі відношень особистості приділив В. Н. М'ясищев. В. С. Мерлін, один з основних радянських дослідників конфлікту, як обов'язкову умову його виникнення розглядає суб'єктивну невіршуваність ситуації, яка не може бути нічим іншим, ніж інтерпретацією та оцінюванням її з боку людини [4].

Тому сьогодні правомірно говорити про утвердження підходу, який враховує суб'єктивне ставлення людини до тих чи інших подій. Стосовно конфліктів це означає, що сприйняття та інтерпретацію людиною зовнішньої ситуації, власних переживань трактують як обов'язкову умову наявності конфлікту, а сама зовнішня ситуація не може автоматично зумовлювати розвиток конфлікту. Таке розуміння конфлікту досліджують українські психологи, зокрема чимало уваги суб'єктивним переживанням у конфліктній ситуації приділяють Н. В. Грішина, М. І. Пірен, Т. М. Титаренко, Н.В. Чепелева. Ймовірно, що це насамперед результат поступового переважання психологічної практики, для якої суб'єктивні переживання є об'єктивним предметом роботи. Перевага практичних напрямів у роботі з конфліктами над їхнім теоретичним дослідженням є однією з найяскравіших особливостей сучасної психології конфлікту. У цьому виявляється, можливо, загальна криза психологічної теорії та спроба наблизити «академічну» психологію до вирішення реальних людських проблем [1; 8].

В рамках нашого дослідження особливий інтерес представляє вивчення особливостей виникнення та вирішення конфліктів в студентському середовищі. У зв'язку з цим, упродовж 2019-2020 навчального року на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького з використанням комп'ютерного комплексу Лабораторії психофізіологічних досліджень було проведено емпіричне дослідження. Вибірка склала 56 осіб – студентів різних курсів спеціальності Психологія. У дослідженні був використаний комплекс психодіагностичних методик: методика «Рівень конфліктності особистості», методика К. Томаса «Стилі вирішення конфліктів», методика «Чи конфліктна Ви особистість?».

Результати діагностичних методик показали, що для більшості студентів характерним є середній (37,3%) та ближче до середнього (25, 5%) рівні конфліктності. Це вказує на те, що студенти в залежності від обставин можуть бути втягнуті у конфліктні ситуації та сприймати їх більш чи менш серйозно. До того ж, дослідження виявило й високі показники конфліктності серед студентів (8,5%) та рівень конфліктності вище середнього (17,7%). Ця група студентів має змогу сприймати навіть невеликі суперечності як позов до конфліктів та незавжди готові стримувати себе при наявності конфліктної ситуації. Лише у 5% та 6% студентів відповідно виявлений низький та нижче середнього рівні конфліктності. Тобто ці студенти досить спокійні в оцінці життєвих обставин та ситуацій та дуже рідко сприймають їх як конфліктні. Отримані результати наглядно наведені на рис.1.

Виявлено, що більшості студентам (42,6%) притаманний компромісний стиль вирішення конфліктів. У цих студентів при виникненні конфліктних ситуацій самого початку простежується установка на компроміс. До того ж, виявлено, що 33,4% студентів при конфлікті схильні обирати співпрацю тобто орієнтовані на «згладжування гострих кутів» з урахуванням того, що завжди можна домовитися, на пошук альтернативи й рішення, яке здатне задовольнити обох. Не зважаючи на це, за даними методики, виявлені й менш конструктивні стилі вирішення конфліктів. А саме: у 10,1% студентів домінуючим стилем виявлено суперництво.

Ці студенти до останнього стоять на своєму, захищаючи свою позицію та намагаються виграти будь-що та впевнені в тому, що завжди праві. У 9,1% та 4,8% відповідно виявлені наступні стилі: уникнення (уход від конфліктів, студенти цього типу намагаються не загострювати ситуацію та не доводити конфлікт до відкритого столкновения) та пристосування (ці студенти готові встати на бік свого опонента та домовитися від своєї позиції). Результати дослідження представлені у таблиці 1 (див. табл. 1).

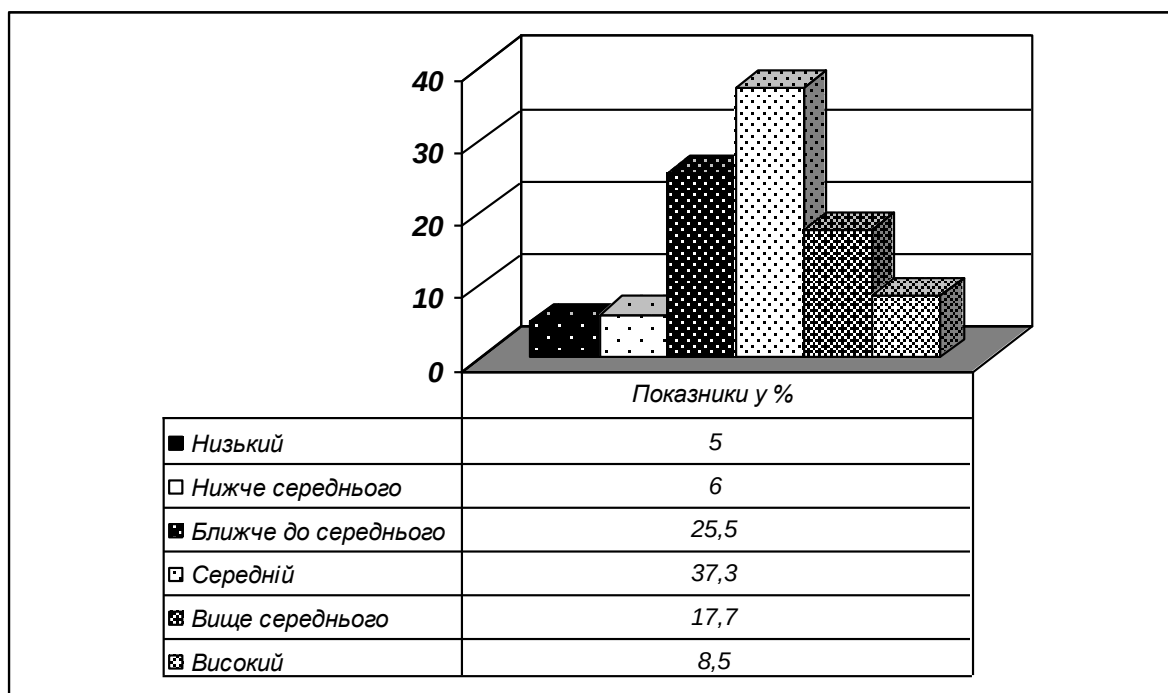

Рис.1. Показники рівня конфліктності студентів (n=56)

Таблиця 1

Домінуючи серед студентів стилі подолання конфліктних ситуацій (n=56)

Стиль подолання конфліктів	Показники у %
компромісний стиль	42,6
співробітництво	33,4
суперництво	10,1
уникнення	9,1
пристосування	4,8

Аналіз результатів діагностики показав, що більшість студентів (53,7%) конфліктує, якщо тільки немає іншого виходу, коли всі інші засоби вичерпані. Ці студенти здатні твердо відстоювати свою думку, не думаючи, як це позначиться на ставленні товаришів. При цьому вони не «виходять за рамки», не принижуючи до образ. Дослідження виявило також, що 32,2% студентів є тактовними і миролюбними, йдучи від суперечок і конфліктів, уникаючи критичних ситуацій. Для 14,1% студентів суперечки і конфлікти - це їх стихія. Ці студенти люблять критикувати інших, не терплять зауваження на свою адресу. Отримані результати наочно наведено на рис.2. (див. рис. 2).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений комплексний аналіз розглянутої проблеми, а також емпіричне дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Конфлікт в психології розглядається як зіткнення протилежно направленої мети, інтересів, позицій, думок і поглядів опонентів або суб'єктів взаємодії. Конфліктна ситуація виникає за наявності суперечливих позицій сторін. Отже, вона містить суб'єктів конфлікту (опонентів) і його предмет. Сучасні наукові підходи та тенденції щодо вивчення конфліктних ситуацій спрямовані на розгляд насамперед конфліктогенних ситуацій, а не на розгляд ситуацій як складних, проблемних, критичних, крізь призму конфлікту. Водночас, саме ситуації непорозуміння, їх невирішеність і, внаслідок, подальша ескалація – зумовлюють загострення конфліктної інтерперсональної взаємодії та її перехід у конфлікт.

Схильність студентів до конфліктів

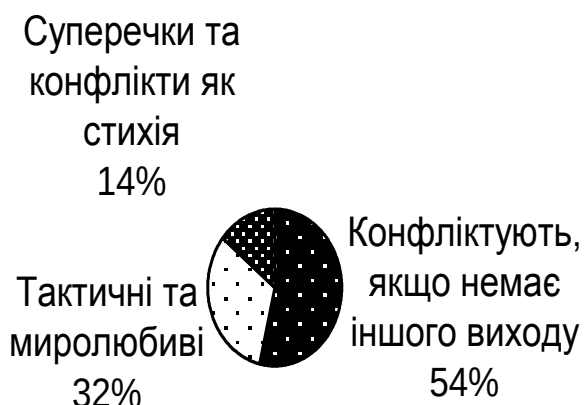

Рис.2. Схильність студентів до конфліктів (показники у %) (n=56)

Конфліктні ситуації виступають структурно і змістовно завершеними одиницями деструктивної взаємодії стосунків, критичності й проблемності, а їх упередження сприяє оздоровленню інтерперсональної взаємодії студентів, їх особистісного зростання.

2. Вивчення прояву конфліктів в студентському середовищі показало, що більшість студентів мають середній та ближче до середнього рівні конфліктності, в залежності від обставин можуть бути втягнуті у конфліктні ситуації та сприймати їх більш чи менш серйозно; більшості студентам притаманний компроміс та співпраця як стиль вирішення конфліктів. Не зважаючи на це, в ході дослідження виявлені й менш позитивні показники стосовно рівня конфліктності студентів та вибору стилю їх подання. Це дає підстави констатувати, що конфлікти в студентському середовищі мають специфічні особливості та на причини виникнення, перебіг і способи вирішення конфліктів серед студентів істотно впливають стиль їх поведінки у конфліктних ситуаціях, рівень конфліктності та особистісна схильність студентів до конфліктів.

3. Попередження та вирішення конфліктів у студентів можливе при створенні ефективних психолого-педагогічних умов, що може бути досягнуто за допомогою корекційних занять, що спрямовані на формування в них навичок конструктивного рішення конфліктних ситуацій. Перспективою дослідження даної проблеми є поглиблене вивчення специфіки розвитку конфліктів у студентів різних спеціальностей та за гендерної ознакою, а також впровадження тренінгової програми конструктивного вирішення конфліктних ситуацій та перевірка її ефективності.

Список використаної літератури

1. Гришина Н. В. Психологія конфлікту. Київ: Либідь, 2000. 258 с.
2. Диксон Ч. Конфликт. Санкт-Петербург, 2001. 396 с.
3. Дмитриев А. Конфликтология. Москва, 2003.
4. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии. Санкт-Петербург: ПИТЕР, 2000. 360 с.
5. Загальна конфліктологія: навч. посібник / під заг. Ред. І.В. Ващенко, С.П. Гіренка. Харків, 2001.
6. Конфликты и методы их преодоления (социально-психологический тренинг): Учебно-методическое пособие / авторы-составители: Е.А. Осипова, Е.В. Чуменко. Минск, 2004. 54 с.